

2000.-С. 325; 13. Симонов К. 110 суток війни. Неизвестные факты.-Смоленск, 1999.-С. 287; 14. ЦДАГО України.- Ф. 62.- Оп.8.- Спр.58.- Арк.34-36; 15. ЦДАГО України.-Ф. 1.- Оп. 23.- Спр. 8.- Арк. 5; 16. Там само.- Ф. 57.- Оп. 4.- Спр. 26.- Арк. 141; 17. Там само.- Арк.143 (на звороті); 18. Там само.- Арк.142 (на звороті); 19. Там само.- Арк. 141 (на звороті); 20. Там само.- Арк.143; 21. Там само.- Арк. 144; 22. Там само.- Арк. 146 (на звороті); 23. Там само.- Ф. 1.- Оп.22.- Спр. 84.- Арк.118; 24. Там само.- Ф.62.- Оп.9.- Спр.4.- Арк.75; 25. Там само.- Ф.1.- Оп.22.- Спр.117.- Арк.33, 88; Там само.- Ф. 62.- Оп.9.- Спр. 3.- Арк.36; Там само.- Спр. 4.- Арк.122 (на звороті); Там само.- Спр. 5.- Арк.81; Там само.- Спр. 7.- Арк.11; Там само.- Ф. 1.- Оп. 22.- Спр. 120.- Арк. 17, 74, 107; Там само.- Оп. 23.- Спр. 19.- Арк.21; Центральний державний архів вищих органів України (ЦДАВО України).- Ф. 4620.- Оп. 3.- Спр. 157.- Арк.144; 26. ЦДАГО України.- Ф. 1.- Оп. 23.- Спр. 8.- Арк.4-5; 27. Там само.- Спр. 19.- Арк.20-21; 28. Там само.- Ф. 62.- Оп. 9.- Спр. 3.- Арк.36; 29. Там само.- Арк. 81; 30. Там само.- Ф. 57.- Оп. 4.- Спр. 44.- Арк. 36.

Я.А.Бранько, І.В.Мазило

ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА В ІСТОРІЇ ОБ'ЄКТУ "ВЕРФОЛЬФ"

Все далі двадцять перше сторіччя віддалятиме від нас події великої трагедії минулого століття - Великої Вітчизняної війни. На думку авторів, її події в локальному варіанті відбиті в історії вищезгаданого об'єкту, оскільки все, що сталося у роки минулої війни навколо "Верфольфу", концентровано відображає окупаційну східну політику фашистів на українських землях в 1941-44 рр. Між іншим, вивчення історії цього об'єкту і його подальшого використання привертає і донині увагу істориків, публіцистів і журналістів. \

Німці будували стаціонарні польові пункти управління і розташовували їх поблизу невеликих міст. Назви ми приводимо в тій послідовності як їх будували: "Фельзеннест" ("Гніздо у скелях") на гірському правобережжі Рейна. "Вольфшлюхт" ("Вовча ущелина") на колишньому франко-бельгійському кордоні під містечком Прюе-де-Пеш; "Танненберг" ("Ялинкова гора") в гірських лісах Шварцвальду; "Вольфанце" ("Вовче лігво") у Східній Пруссії, за 7 кілометрів від Растенбурга (нині - польське місто Кентшин); "Беренхалле" ("Ведмежа зала") за 3 кілометри від Смоленська; "Верфольф" ("Первертень") в районі Вінниці; "Вальфшлюхт - цвай" ("Ущелина вовка - два") і "Адлерхорст" ("Гніздо орла"). З них чотири були побудовані на території тодішньої Німеччини, а чотири на окупованих нею територіях.²

Споруджувати ставку під Вінницею почали в кінці 1941 р. Завершили її будівництво в квітні 1942 р. Територія складалась із трьох зон. В центральній були розташовані будівлі Гітлера і Бормана з бомбосховищами, загальний бункер, співробітників служби безпеки, генератів, керівників збройних сил, обслуговуючого персоналу, вузол зв'язку, плавальний басейн.

За час свого існування вищезгаданий об'єкт мав декілька назв. У 1941 р. його назвали "Айхенгайн" ("Дубовий гай"). З середини 1942 р. його називали як "Вервольф" ("Перевертень"). Пізніше він отримав назву "Озброєний вовк".³

Окупаційний режим на Вінниччині мав свою специфіку. На це вплинув факт розташування в північно-східних районах області ставки Гітлера, в районі містечка Калинівки ставки Герінга, під Житомиром ставки Гімmlера.⁴

Наявність в цих районах ставок для вищого керівництва рейху пояснюється рядом причин. Німці вважали цю територію більш безпечним місцем свого тилу, ніж, наприклад, територію під Лубнами на Полтавщині, де спочатку планували будівництво польової ставки Гітлера⁵. Крім того, в генеральному плані "Ост" Житомирська і Вінницькі області займали особливе місце. В районі Житомира і Калинівки готувалися два поселення для "фольксдойче". В планах було передбачено виселити по 58 тис. місцевого населення і заселити на ці землі по 12-14 тис. "народних німців", передавши кожній такій сім'ї у власність один гектар землі⁶, а для керівників районів планувалося виділити 100-гектарні наділи.⁷ Не останню роль зіграло й те, що ще задовго до війни військові під Стрижавкою у суворій таємниці вели будівництво грандіозної підземної будови схожої на бункер⁸. Крім

того на території області були розташовані табори для військовополонених, яких використовували на будівництві. На Вінниччині функціонувало сім таких таборів, два з яких були у Вінниці. В одному з них утримувались ..." особливо цікаві для Вермахту радянські полоненні офіцери, серед яких був А.А.Власов, прославлений в боях 1941 р. генерал, рятівник Києва і Москви, сталінський любимчик" ⁸, а ... "згодом жалюгідний зрадник, який створив Російську визвольну армію" (РВА).⁹ В околицях Вінниці гарантували безпеку керівникам третього рейху близько десятка шкіл німецьких спецслужб. У селищі Вороновиця, в будинку Можайського, розмістився відділ абверу"¹⁰.

Прийнято вважати, що Гітлер вперше побував під Вінницею влітку 1942 р. Однак український історик Роман Офінцінський з посиланням на угорську історичну літературу стверджує, що угорський диктатор Горті відвідав Гітлера у Вінниці 8 вересня 1941 р.¹¹ Тому виходить, що вдруге Гітлер побував під Вінницею на ставці з липня по жовтень 1942р., втретє - з лютого по березень 1943 р., вчетверте - в серпні 1943 р. На час його перебування між ставкою і Берліном був налагоджений телефонний і кур'єрський зв'язок. Для прийому літаків використовувався розташований за 20 км Калинівський аеродром. Щоденно із берлінського вокзалу "Шарлатенбург" рівно о 19.15 відправлявся потяг, який за 34 години долав відстань через Варшаву, Брест, Ковель, Рівне і Бердичів і о 6.45 через добу наступного дня прибував до Вінниці. У зворотньому напрямку, також щоденно, о 22.45 потяг відходив з Вінниці й через добу, наступного дня о 9.57. прибував на Сілезький вокзал у Берлін. Крім того, о 14.00 вилітав спеціальний літак, який приземлявся у ставці о 18.00. Цим же курсом, але в зворотньому напрямку, щоденно вилітав інший літак.¹²

Найдовшим за тривалістю перебування Гітлера у ставці було в 1942 р. Він прибув туди 16 липня, щоб знаходитися ближче до військ, які ще 28 червня почали великий наступ на південному напрямку. Тому під Вінницю був переміщений генеральний штаб сухопутних військ з багаточисельними підрозділами.¹³ Звідсіля Гітлер і його оточення вели керівництво операціями, які закінчилися крахом під Сталінградом і на Кавказі.¹⁴ За твердженнями проф. МВ.Ковалю, тут, на українських гранітах, на яких стоїть ставка, Гітлер (талановитий, будемо відвертими, стратег) прийняв безумне рішення, яке переломило хід війни. В квітні Гітлер підписав директиву № 41, схвалену вищими чинами генштабу, за якою головним завданням було, зберігаючи положення на центральній ділянці, на півночі взяти Ленінград, а на півдні здійснити прорив на Кавказ - до нафтових промислів Грозного і Баку, а звідтіля вийти до британської Індії. Але в українській ставці він різко змінює плани літньої компанії, наполігши, не дивлячись на заперечення вищого командування рейху, на одночасному наступі в південному, північному й східному напрямку - на Сталінград. Запамороченням розуму назвуть історики "директиву" № 45. Міці німецької армії на різнонаправлені удари не вистачило¹⁵. В цих боях Вермахт досяг деяких успіхів. Його частини вийшли до Волги і гір Кавказу. Однак сил не вистачило для подальшого наступу. До середини жовтня 1942 р. стратегічний наступ німців провалився. Зрив фашистського наступу вартий був Червоній армії великих жертв. Її частини тільки в зоні бойових дій від Воронежа до Чорного моря втратили 1,6 млн. солдатів і офіцерів.¹⁶ Не меншими були втрати і німецьких частин. 14 жовтня 1942 р. Гітлер підписав у "Верфольфі" оперативний наказ про перехід до стратегічної оборони на Східному фронті¹⁷

На час перебування Гітлера у Вінниці німецькими спецслужбами була розгорнута активна роботи по створенню розгалуженої агентурної мережі, в тому числі залучались місцеві жителі. Відомий факт завербування в якості агента одного із секретарів райкому партії Ткаченка, який згодом "вивів" гестапівців на ряд підпільних груп, в т.ч. І.Бевза.¹⁸ За роки окупації у Вінниці було закатовано 41620 осіб¹⁹, 13400 мешканців міста були вивезені на каторжні роботи до Німеччини²⁰.

Місцеве підпілля, незважаючи на складні умови свого існування і боротьби, намагалось зібрати максимальну кількість інформації про будівництво секретного об'єкту, тому окремі твердження про його необізнаність з тим, що відбувалось на об'єкті, потребують

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

І.Безуглій І. Тайны "Вервольфа". - Вінниця, 1692; Його ж: Тайны "Вервольфа". - Хмельницький, 1996; Бранько Я. Розкриємо таємницю будівництва ставок Гітлера, Герінга і Гімдера в Україні: Збірник матеріалів наукової конференції // Соборність українських земель в контексті подій Другої світової війни. - Кривий Ріг. - 2000; Давидюк А.Т., Зінько Ю.А. Строительство и эксплуатация немецким командованием сооружения "Вервольф" под Винницей в годы Великой Отечественной войны // Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції: Героическое и трагическое лихолетье. - Смоленск, 2000; Кучер В.І., Лисенко О.Е., Мазило І.В. Деякі аспекти історії об'єкта "Вервольф" під Вінницею в 1941-44 рр. // Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції: Поділля у контексті української історії. - Вінниця, 2001; Коваль М. Гітлер смертельно заболів в Україні. - Сегодня. - 2001. - 3 мая; Загородній І. Руїни "Вервольфу" свідчать. - Вінниця, 2002; Максимова Э.Э. Приведение Коло-Михайловского леса. - Дзеркало тижня - 2001. - 9 червня; xМузей "Перевертень" // Політика і культура. - 2002. - № 46; 2.Собственноручные показания начальника личной охраны Роббенхубера Ганса от 28 ноября 1945 года. // Военно-исторический журнал. - 1992. - № 12. - С.79; 3. Бранько Я. Вказана праця. - С. 160; 4. Там само. - С. 160; 5.Державний архів Вінницької області (ДАВО). - Ф.425. - Оп. 1. - Спр. 54. - Арк. 17; 6. ДАВО. - Ф. 425.- Оп. 1. - Спр. 35. - Арк. 33-34; 7.Гальчак С. Нацистський геноцид на Вінниччині // Збірник наукових статей: Сторінки воєнної історії України. Вип.6.-К.,2002.-С.213,214; 8.Максимова Э.Э. Приведение Коло-Михайловского леса. - Дзеркало тижня.- 2001. - 9 червня; 7.Скрывшись за своей фамилией . - Известия. - 1997. - 3 апреля; 9. Кулинич И.М. Сторінки воєнної історії України. Вип. 2. - К., 1998. - С. 291; 11. Офінінський Р.Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939- 1944 рр.).- К., 1997. - С. 38-39; 12. Загородній І. Вказана праця. - С.43; 12.Загородній І. Вказана праця. - С. 64. 13.Гальдер Ф. Военный дневник. Т.3.- М., 1971. - С.296; 14.Коваль М. Гітлер смертельно заболів в Україні. - Сегодня. - 2001. - 3 мая; Дзеркало тижня. - 2001. - червня; 15.Сегодня. - 2001. - 3 мая; 16.Підраховано авторами по книзі: Гриф секретности снят. - М., 1993. - С. 187-180; 17.Дашичев В.М. Банкротство стратегии германского фашизма. - Т.2. - М., 1973. - С.328-329; 18. Загородній І. Вказана праця. - С.43; 19. Вінницькі відомості. - 2001. - 15 березня; 20. Гальчак С. Вказана праця. - С. 213; 21. Музей "Перевертень" // Політика і культура. - 2002. - № 46. - С. 40.

В.В.Кононенко

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ СЕЛЯН ПОДІЛЛЯ В КІНЦІ 40-Х рр. XX ст.

У післявоєнний період найслабшою ланкою радянської економіки залишалося село. Всі попередні заходи влади залишалися малоефективними, і результати виробництва на селі не відповідали ні кількості зайнятих рук, ні потребам республіки. Насильна колективізація, низька матеріальна зацікавленість селянства не сприяли росту продуктивності праці і це призвело до того, що більшість колгоспів і радгоспів працювало збитково. Ситуацію в сільському господарстві ускладнив голод 1946-1947 р. Особливе занепокоєння у влади викликали антиколгоспні настрої, які стали поширюватися ще під час війни. В цих умовах радянський уряд розробляє нові заходи щодо піднесення сільського господарства, які за своїм змістом були такими ж репресивними та тоталітарними, як і попередні.

В розпалі продовольчої кризи, в лютому 1947 р., відбувся пленум ЦК ВКП(б), який зазначив, що „піднесення сільського господарства забезпечило ріст суспільного багатства і добробуту колгоспників", а щоб поліпшити справи в сільському господарстві, необхідно „ліквідувати до кінця викриті ЦК ВКП(б) і Радою Міністрів СРСР порушення статуту сільськогосподарських артілей".

Остаточо вивести колгоспи із кризового стану мав Указ Президії Верховної Ради СРСР „Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя" від 21 лютого 1948 р. Спочатку Указ діяв тільки в 16 східних областях України, а після його апробації, з 2 червня 1948 р., він охопив всю територію СРСР, за винятком західних областей Білорусії. З 23 листопада 1948 р. дія Указу поширилася на Ізмаїльську область УРСР¹. Насамперед цей Указ стосувався тих, хто не виробив мінімум трудоднів у колгоспах. В такий спосіб влада намагалася "стимулювати" працю селянства. За оцінкою В.Барана, у 1948 р.